

שְׁבִילֵים

שבילים בחסידות ברסלב

יום ו', ערב שבת פרשת וישב | כ"ד בכסלו ה'תש"ע

חג החנוכה   **גיליון מוגדל**

אור ונר...

גיליון מוגדל זה מוקדש כולו לחג החנוכה, שבו נדליק את נרות המצווה – מוארים באור התורה, כִּי נֵר מִצְּנֶה וְתוֹרָה אֹר.

במאמר שלפניכם נלבן סוגיות 'חנוכה' שונות, כולם מעולמה של ברסלב. מהי ייחודיותו של שבת-חנוכה, ומה מקומו במארג הזמנים לאורך הדורות? מה נהג בעבר, ומה בהווה.

איזו תורות גילה רבינו בשבתות-חנוכה? הנוכל למצוא להם מספר? איזה הלכות חידש מוהרנ"ת על חנוכה? הנוכל לדעת מתי הוא חיבר אותם.

בסיכומו של עניין נמצא לפנינו שפע רב של תורות והלכות שיאירו לנו את החג. ברם נזכור את דברי חז"ל: תפסת מרובה – לא תפסת! בסימן ימי החנוכה הבאים לקראתנו לשלום, נתחיל במועט, וממנו נעלה בקודש – מוסיף והולך, מן התורות נעשה תפילות, ונלך מְחִיל אל חֵיל.

תורה אור

שלוש פעמים בשנה היו מתקבצים אנשי רבינו ועולים לקבל את פני קדשו ולשמוע דברי אלקים חיים מפיו הקדוש, ואלו הן: ראש השנה, שבת חנוכה, וחג השבועות. גדול מכולן – ראש השנה, שעליו הוזהרו ביותר – לשעה ולדורות, הקרובים והרחוקים.

כך רושם רבי נתן בספר 'חיי מוהר"ן' (סימן קכו):

"דרכנו היה להיות אצלו על ראש השנה ועל שבת חנוכה ועל חג השבועות, ובאלו השלושה זמנים היינו אצלו תמיד, מיום שקבע דירתו פה ברסלב – בחודש אלול תקס"ב]. והיה מצווה ומזהיר להיות אצלו באלו השלושה זמנים, והיה תמיד אומר תורה נפלאה באריכות גדולה באלו הזמנים [...] אך ביותר ויותר הזהיר להיות אצלו על ראש השנה ואמר, שעל ראש השנה הוא רוצה שיהיו כל אנשי שלומינו כולם כאחד אצלו, איש לא יהיה נעדר".

האזהרה הגדולה הקוראת לכולם בְּשֵׁם – אִישׁ לֹא נֶעְדָּר, אחת ומיוחדת לראש השנה. אולם בחנוכה ושבועות, היה הדבר תלוי בריחוק המקומות, כדברי הרב מטשעריץ: "השני זמנים אחרים – היה החיוב רק על אותם שאינם רחוקים ממקומו כל כך. והרחוקים – היו להם זמנים אחרים, היינו שבת שירה ושבת נחמו, כי אז היה רבינו ז"ל נוסע אליהם" (כת"י הרב מטשערהרין בתוך 'כוכבי אור', ירושלים תשכ"א, עמוד קסח. וראה עוד בימי מוהרנ"ת' סימן יד בארוכה ובחי' מוהר"ן שם).

גדלה אזהרת ראש השנה – שמצד מהותו עומד הוא למעלה מן המקום למעלה מן הזמן (ראה ליקוטי מוהר"ן ח"ב א, יד ובליקוטי הלכות ציצית ג, טז), עד ששינויי המקום והזמן אינם תופסים בו כלל ועיקר, ודינו אחד – לרחוק ולקרוב, וחיובו אחד – מאז ועד עתה "להיות אצלו באומן על ראש השנה תמיד לאחר הסתלקותו" (חיי מוהר"ן סימן תו) – לדורות עולם!

אולם שונים הדברים לגבי הזמנים האחרים: חנוכה ושבועות, שבהם כן מצאנו שינויי זמן ומקומות, ואין אזהרתם – אזהרה לדורות.

בתקופתו של מוהרנ"ת נהגו אנשי שלומינו להתקבץ אצלו יחד בעיר ברסלב, הן בשבת חנוכה והן בשבועות, לשמוע מפיו דברי אלקים חיים, ולעורר ה'רשימו' של הזמן הקדוש הזה¹.

מאוחר יותר, היו שנהגו לעשות את השבת-חנוכה ואת חג השבועות, סמוך ונראה לציון רבינו הקדוש באומן². גם לאחר שירד מסך הברזל, והדרך לאומן נסגרה למשך שנים רבות, היו רבים שנסעו לשבת-חנוכה למירון, להתאסף יחדיו ולהתעורר מחדש בעבודת ה', בזכותו של התנא האלקי רשב"י הטמון שם. ויחידים מהם הגדילו לעשות בחגגם את חג השבועות במירון.

בדורנו אנו, לאחר שבחסדי שמים נפתחו שערי-ציון, נוהגים רבים לנסוע לאומן לשבת חנוכה ושבועות, ועוד זמנים מיוחדים, מלבד ההתקבצות האדירה לימי ראש השנה, השונה מהן בתכלית, כי עליה, ורק עליה אנו מוזהרים ועומדים לדורות עולמים.

באחת משבתות החנוכה, סיפר רבינו משל נפלא: "מבן מלך שנתרחק מאביו וכו' והיה מתגעגע מאד מאד וכו' וכו', והגיע לו כתב מאביו, והיה משתעשע בו מאד מאד. והיה מתגעגע עדיין מאד, והיה מתגעגע על כל פנים שיושיט לו יד, ואם היה מושיט לו יד – היה מחבקה ומנשקה. אחר כך יישב עצמו: הלא זה הכתב הוא כתב יד המלך בעצמו, ואם כן הוא יד המלך וכו' וכו'" (שיחות בסוף 'סיפורי מעשיות').

המשל עמוק ונשגב, אולם גם לפי הבנתנו הדלה, נמצא בו מזור ותרופה, לגעגועים התוקפים אותנו בכל עת וזמן קהילה: מי יתנני כִּיְחִי קָדָם בְּהִלּוֹ נְרוֹ עֲלֵי רֵאשִׁי.

הבה נפתח את אמתחת הכתבים, ונראה אור נחמד ונעים, שהשאירו אחריהם ברכה – הרב והתלמיד – בספריהם המאירים.

אך בבואנו לצייץ לפני המעיין את כל המקומות והזמנים בהם נתגלה סוד חנוכה בספרתם, מצאנו ראינו 'סימנא מילתא' שמספר התורות – שמונה, ומספר ההלכות – שלושים ושש, כמנין שמונה ימי אורה, ושלושים ושש נרות המצווה, כִּי נֵר מְצֻנָה וְתוֹרָה אֹרֵךְ.

את התורות שאמר רבינו בשבתות חנוכה, נציין לפי סדר אמירתם: 'מיום שקבע דירתו פה ברסלב' – אלול תקס"ב עד להסתלקותו בתשרי תקע"א³:

א. בל' בכסלו תקס"ג, שבת פרשת מקץ, נאמרה תורה ח' בליקוטי מוהר"ן, על הפסוק "רְאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב"

(מתוך הפטרה לשבת חנוכה, זכריה ד, ב). על נושאי חנוכה הצפונים בתורה זו, ראה 'ליקוטי הלכות' (חנוכה ב); 'ביאור

הליקוטים' (סימן ח)⁴.

1 בהמשך המאמר נמצא מקורות רבים לכך, וראה 'עלים לתרופה' מכתב מיום ד' פרשת שמות תקצ"ב; יום ב' פרשת דברים תר"ד.
2 ראה לדוגמה במכתבו של רבי נחמן מטולצ'ין ('נחלי אמונה' ב"ב תשכ"ז, עמ' ח): 'ידידינו ר' שמואל נ"י כבר בא לפה ויחוג חג השבועות הקדוש בפה, וגם שמעתי שידידינו ר' הירש מקאליבלאד נוסע גם כן לפה, ועוד איזה אוהב נאמן מאוהבינו יבוא לפה' [במלה 'פה' מתכוון ר"נ לאומן, שאליה עבר בשנת תרכ"ז, ובה התגורר במשך 18 שנה עד לפטירתו בניסן תרמ"ד. למרות שבמכתב לא צוין פרט השנה, תוכנו מוכיח כי הוא נכתב בשנת תרמ"א, ואכמ"ל].

גם ר' שמואל הורביץ מעיד ביומנו על התקבצות מיוחדת באומן בשבת-חנוכה ושבועות, ראה 'מי שמואל' פרקים: קצט, רב, רח-רט.

3 הציונים על פי 'סדר הזמנים' המופיע בחיי מוהר"ן סימן נט.

4 עוד על ענייני שבת חנוכה תקס"ג, ראה בחיי מוהר"ן סימן ד; 'מי מוהרנ"ת' סימן ב-ג.

- ב. בב' בטבת תקס"ד, שבת פרשת מקץ, נאמרה תורה י"ד, על הפסוק "תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר" (תהלים פא, ד). התורה נקראת בשם: "תקעו – להמשיך שלום", והיא נאמרה כעין הספד על פטירתו של הרה"ק רבי גדליה מליניץ, שנסתלק באותו שבוע בכ"ט בכסלו (ראה 'שיחות הר"ן סימן קלב). נושאי חנוכה מפורשים בתורה זו (באות יב-ג), וראה עוד ב'ליקוטי הלכות' (בציעת הפת ה).
- ג. בכ"ח בכסלו תקס"ה, שבת פרשת מקץ, נאמרה תורה נ"ד, על הפסוק "וַיְהִי מִקֶּץ" (בראשית מא, א). התורה נקראת בשם: "ויהי מקץ – זכרון", ובסיומה נכתב: 'אחר שאמר התורה הזאת אמר: אני אמרתי עתה איך מדליקין נר חנוכה, בחינת לאמשכא משח רבות קודשא ולאדלקא בוצינא [...], ולא ביאר יותר'. וראה עוד ב'פרפראות לחכמה' (סימן נד), ו'ביאור הליקוטים' (סוף סימן נד).
- ד. בל' בכסלו תקס"ו, שבת פרשת מקץ, נאמרה תורה י"ז, על הפסוק "וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שְׂקֵיהֶם" (בראשית מב, לה). על נושאי חנוכה הצפונים בתורה זו, ראה 'ליקוטי הלכות' (טוען ונטען ה)⁵.
- ה. בב' בטבת תקס"ז, שבת פרשת מקץ, נאמרה תורה ל', על הפסוק "וַיְהִי מִקֶּץ". התורה נקראת בשם "מישרא דסכינא", ובסיומה נכתב: 'זאת התורה התחיל לומר על פסוק: ויהי מקץ וכו', אך לא סיים לבאר זה הפסוק על פי התורה הזאת, ואמר אחר כך, שאם היה רוצה לסיים פירוש הפסוק, היה צריך לומר עוד תורה כזאת כדי לבאר הפסוק' (וראה עוד בחיי מוהר"ן סימן כא). על נושאי חנוכה הצפונים בתורה זו, ראה 'ליקוטי הלכות' (השכמת הבוקר ד), ו'יקרא דשבתא' (סימן ל).

בשנת תקס"ח היה רבינו בעיר לבוב, מוטל על ערש דוי עקב מחלת ה'הוסט' [= שחפת] שתקפה אותו – ובעוונותינו הרבים אבדנו בשנה הזאת התורות של שבת חנוכה ושבועות, כי לא זכינו לבא אליו לקהילת קודש למברג [= לבוב] " (מי מוהרנ"ת סימן כו).

ו. בכ"ח בכסלו תקס"ט, שבת פרשת מקץ, נאמרה תורה ב' (בליקוטי מוהר"ן חלק ב'), על הפסוק "וַיְהִי מִקֶּץ", ובסיומה נכתב: 'וגמר פירוש הפסוק על פי התורה הנ"ל לא זכינו לשמוע' (וראה עוד בארוכה בחיי מוהר"ן סימן פ). התורה פותחת במלים: 'מי חנוכה הם ימי הודאה', והיא אכן נאמרה כתודה והודאה לה' יתברך על החזרה בשלום מלבוב לברסלב (ראה עוד שם סימנים: עט, קכד). נושאי חנוכה מפורשים בתורה זו (ובמיוחד באות ו בד"ה: וזה בחינת חנוכה), וראה עוד ב'ליקוטי הלכות' (כלאי בהמה ד).

ז. בב' בטבת תק"ע, שבת פרשת מקץ, נאמרה תורה ז' (בליקוטי מוהר"ן חלק ב'), על הפסוק "וַיְהִי מִקֶּץ", וגם כאן נכתב בסיומה: 'והשאר לא ביאר'. התורה נקראת בשם: "כִּי מִרְחֶמֶם יִנְהַגֵּם", על שם הפסוק (ישעיה מט, ט) בו היא פותחת את דבריה. נושאי חנוכה מפורשים בתורה זו (באות יא), וראה עוד ב'ליקוטי הלכות' (השמטות להלכות חנוכה; שותפים בקרקע ה). ב'שיחות הר"ן' (סימן מ), נמצאת שיחה ארוכה ששח רבינו באותו חנוכה על סוד ה'דְרִיידֵל' [= סביבון], והיא שייכת לתורה זו כנכתב בסיומה, וכמבואר ב'ליקוטי הלכות' (נטילת ידים לסעודה ו, טו; נדרים ד, יב).

ח. התורה השמינית שנאמרה בחנוכה, נמצאת ב'שיחות הר"ן' (סימן רסא) על הפסוק "וַיִּשָּׁב יַעֲקֹב" (בראשית לו, א). בכתובים לא נתפרש באיזה שנה נאמרה התורה, ואין לנו אלא לשער את זמנה. ראשית כל, נדגיש את העולה מרשימתנו, כי במידה והיו שתי שבתות-חנוכה בשנה אחת (כמו בשנה זו הבעל"ט, וכמו בשנים: תקס"ד ותקס"ז), היה רבינו אומר תורה בשבת השנייה של חנוכה, היא פרשת מקץ. לפי זה מתברר כי תורה זו – על פרשת וישב, נאמרה באחת מן השנים הנדירות בהם חל שבת-חנוכה אך ורק בפרשת וישב. בתקופת הנהגתו

5 עוד על ענייני שבת חנוכה תקס"ו, ראה בחיי מוהר"ן סימן ז; 'מי מוהרנ"ת' סימן יא.

6 ראה 'מי מוהרנ"ת' סימן יד-טו; 'חיי מוהר"ן' סימן כא.

תורה אור

של רבינו היו שתי שנים כאלו: תקנ"ד, תקס"א. צא מהן ראשונה – שהייתה עוד 'קודם ארץ ישראל', שמאותה תקופה כמעט ולא שרד מאומה, עלתה בידינו אחרונה, היא שנת תקס"א, בה גר רבינו בעיר זלטיפולי. סימוכין לקדמותה של תורה זו, היא העובדה שרבי נתן העתיק אותה "מכתב יד החברים" – כתבי התורות שהיו לפניו, בטרם התקרב לרבינו בשלהי תקס"ב.

ומן 'משח רבות קודשא' – אורייתא דעתיקא סתימאה – תורת הרב העליון, לאדלקא בוצינא – נרות המערכה, לתלמיד הבקי בהלכה, אשר העלה לכל ארוכה, אשרי חוכי לו – עד כלות המלאכה.

הרגיל בספר ליקוטי הלכות יודע, כי לא רק בחלק ג' של אורח חיים מצויים ענייני מועד וחג, כי אם בכל חלקי השולחן ערוך יפגשם לרוב. העובדה נהירה לו, אך סיבתה לוטה אצלו – בערפל.

אולם הדבר פשוט לחלוטין, כאשר נתחקה על שורשיו.

רבי נתן שצווה על ידי רבינו לבאר את כל דיני התורה על פי 'חכמת האמת' ולהעלות את חידושיו עלי ספר, עבר במסגרת זו פעמים רבות על כל ארבעת חלקי השולחן ערוך. הוא החל לבאר את נושאי אורח חיים, המשיך ביורה דעה, עבר לחושן משפט, סיים באבן העזר, וחזר חלילה. כך נהג לאורך ימים ושנים עד לפטירתו, וכך הצטברו אצלו כתבים רבים מפיצי אור יקרות על כל מרחבי תורתנו הקדושה.

נוהג היה לעסוק במשך זמן כלשהו בהלכה מסוימת, כשהוא מגלה את המשמעות הפנימית שלה על פי אחת מתורות רבינו. לעתים שוזר היה את כל אלה יחד עם החג שעמד בפתח. השילוב מדהים ביופיו, ואין לנו אלא להורות באצבע: לך חזק וקני.

בבואנו לרשום את 'הלכות חנוכה' הפזורות בכתביו, בשמותיהן, למקומותיהן וזמניהן, נציין תחילה את הנקודות הבאות, שרובן גלויות ומיעוטן נסתרות:

[א] את המפעל הגדול של כתיבת ה'הלכות', פעל רבי נתן במשך 39 שנים תמימות וגדושות. בתחילת חורף תקס"ו החל, ובח' בטבת תר"ה – יומיים לפני פטירתו – כילה.

[ב] תקופה ארוכה זו מתחלקת לששה מחזורים. חמשה מתוכם מלאים ושלמים, מקיפים בתוכנן את כל חלקי השולחן ערוך. והשישי אינו שלם עקב פטירתו של רבי נתן לקראת סיום חלק אורח חיים.

[ג] סדר לימודו וכתבתו של רבי נתן היה: אורח חיים, יורה דעה, חושן משפט, ואבן העזר – באחרונה.

[ד] ששת המחזורים האמורים מתחלקים לפרקי זמן שונים:

מחזור א' החל כאמור בתחילת חורף תקס"ו וארך כשלוש שנים.

מחזור ב' החל בשלהי קיץ תקס"ח, בד בבד עם התורות שגילה רבינו לאחר שובו מלבוב (שנדפסו מאוחר יותר ב'ליקוטי מוהר"ן תנינא'), והוא ארך כחמש שנים ומחצה.

מחזור ג' החל בסוף חורף תקע"ד, וארך שש שנים ומחצה.

מחזור ד' החל בשלהי קיץ תק"פ, וארך עשר שנים ומעלה.

מחזור ה' החל בתחילת חורף תקצ"א, וארך למעלה מאחת-עשרה שנים.

מחזור ו' החל באמצע חורף תר"ב, והסתיים לאחר שלוש שנים בטבת תר"ה.

[ה] על פי מאפיינים וסימונים שונים ניתן לזהות כל 'הלכה' ו'הלכה' באיזה תקופה היא חוברה, ולאיזה מחזור היא שייכת. ידיעות אלו תורמות להבנה עמוקה יותר של הלכות, ופותרות צוהר רחב להתבונן מרחוק בגדולתו הבלתי-נתפסת של המחבר הדגול, ובפרקי חייו העשירים ללא גבול.

תורה אור

[ו] לרוב סודרו ההלכות לפנינו בדפוס על פי סדרם המקורי, כלומר: הלכה א' של כל נושא ונושא, הינה הלכה ממחזור א'. הלכה ב' ממחזור ב', וכן הלאה. אלא שקיימים גם המון 'יוצאים מן הכלל'. לדוגמה, ההלכה הראשונה 'השכמת הבוקר הלכה א', היא במקורה הלכה ממחזור ג' (כמצויין בכת"ס), ומסיבות שונות סידרה רבי נתן לדפוס בראש ההלכות.

[ז] יש לציין כי הלכות אחדות חסרות לפנינו ו"לא נודע לנו אם ביארה... אך נאבדה בעוונותינו הרבים כמו שכמה וכמה הלכות נאבדו, או לא ביארה אז" (דברי רבי נחמן מטולצ'ין, תלמידו הגדול של מוהר"ת, על הלכות 'פילת אפי"ג). מסיבות אלו יימצא לעתים נושאים הלכתיים המכילים רק מספר מועט של 'הלכות'.

[ח] במקביל, גם הלכות 'תרות' לפנינו, המצוינות בדפוס כהלכה ז' או יותר, והסיבה לכך פשוטה ביותר: על נושאים מיוחדים (בעיקר חגים ומועדים), כתב רבי נתן יותר מ'הלכה' אחת – באותו מחזור. קצרה היריעה לגולל בארוכה את כללי הפרשה כולה, ועוד חזון למועד א"ה.

כעת נתנה ראש ונשובה, לסדר את סדר המערכה, ולתת היום לפניכם ברכה:

א. הלכות חנוכה, הלכה א, על פי תורות: כה, ס, סב, ב'ליקוטי מוהר"ן'. חוברת בחיי רבינו, לא לפני ר"ה תקס"ז (בו גילה רבינו את תורה ס). הסגנון המיוחד של ההלכה, המצרף כמה תורות גם יחד, הינו אחד המאפיינים של מחזור א.

ב. הלכות חנוכה, הלכה ב, על פי תורה ח. חוברת בחיי רבינו, לא לפני ר"ה תקס"ז (בו גילה רבינו את תורה ס המצוטטת בהמשך ההלכה). סגנונה קרוב יותר למחזור ב, וניתן למקם אותה בשנת תקס"ח.

ג. הלכות חנוכה, הלכה ה, על פי תורה כא. חוברת בחיי רבינו, לא לפני 'שבע דנחמתא' תקס"ח (בס גילה רבינו את תורה י"ב שבחלק ב' המצוטטת בהמשך ההלכה). הלכה זו היא ממחזור ב, ומקומה בשנת תקס"ט או תק"ע.

ד. הלכות חנוכה, הלכה ד, על פי תורה סז (בליקוטי מוהר"ן חלק ב). חוברת לקראת חנוכה תקע"א, לאחר הלכות 'בשר בחלב' הלכה ב, שחוברה בעת הסתלקות רבינו (ראה 'ביאור הליקוטים' על תורה קנה). שתיהן מיוסדות על אותה תורה שעניינה 'הסתלקות הצדיק'.

ה. הלכות חנוכה, הלכה ג, על פי תורה לג. חוברת לקראת חנוכה תקע"ב?

כל ההלכות עד כאן, מצויות ועומדות היו במקומן הראוי, בחלקו השלישי של אורח חיים, אלא שלצורך זיהוין על מפת השנים נדרשה השקעה מרובה. אולם שונות מהן ההלכות הבאות, שרובן ככולן פזורות ונפוצות במרחבי השולחן ערוך, כשהן שזורות מעשה אומן במארג ההלכתי הסובב אותן. עובדה זו אמורה להקל ביותר על חשיפת זמניהן במעגלי השנים, אם רק נדע את סדרן של כל מאות ההלכות...

אכן בחסדי שמים, לאחר יגיעה רבה ומתישה, זכינו לביורור מקיף ומדוקדק על כל חלקי 'ליקוטי הלכות'. הביורור ארוך ומייגע ואין כאן מקומו, אולם על פי מסקנותיו נציע את הבאות, ולעתים נוסיף לציין להם מעט אסמכתאות.

7 האזכור 'ליקוטי הראשון' בתחילת הלכה זו, מורה כי בעת כתיבתה הופיע כבר ליקוטי מוהר"ן 'שני' – הוא הספר 'לקוטי מוהר"ן תנינא' שנדפס בשלהי תקע"א. מאידך גיסא, אם נבדוק את מידת שכיחותו של הביטוי 'ליקוטי הראשון' או 'ספר הראשון' בליקוטי הלכות, נמצא כי הוא שכיח לרוב עד שנת תקפ"א, השנה שבה נדפסו שני חלקי 'ליקוטי מוהר"ן' יחדיו והיו לספר אחד, כך שהביטוי חודל להיות רלוונטי, והופעתו נעשית אכן נדירה יותר, עד לשקיעה מוחלטת בהמשך. [את ההופעה האחרונה ניתן למצוא בהלכה שחוברה באדר תקפ"ג, הלכות שבת ה"ה אות יג]. כל אלה מוכיחים בבירור כי ההלכה דנן, חוברת בין השנים: תקע"ב – תקפ"ג. ומאחר שבכל אותן שנים, למעט שנת תקע"ב ותקפ"ג, אנו יודעים בבירור איזה הלכה חוברת בכל חנוכה, אי לכך מיקמנו אותה בשנת תקע"ב. אמנם ניתן היה למקמה בשנת תקפ"ג, אך כאמור, הסבירות לכך קטנה מאד.

תורה אור

- ו. חושן משפט, הלכות אונאה, הלכה ב, על פי תורה לד. חוברה בתקופת חנוכה תקע"ג. נושאי חנוכה מופיעים בה באות ה.
- ז. אבן העזר, הלכות קידושין, הלכה ב, על פי תורה ס. חוברה לקראת חנוכה תקע"ד. בכותרתה מופיע: 'ובו יתבאר ענין חנוכה'.
- ח. אורח חיים, הלכות ברכת המזון, הלכה ג, על פי תורה לד. חוברה בתקופת חנוכה תקע"ה. נושאי חנוכה מופיעים בה החל מאות ט.
- ט. אורח חיים, הלכות חנוכה, הלכה ו, על פי תורה ט. חוברה לקראת חנוכה תקע"ו.
- י. יורה דעה, הלכות כלי היין, הלכה א, על פי תורה ד (בליקוטי מוה"ר"ן חלק ב'). חוברה בתקופת חנוכה תקע"ז. נושאי חנוכה מופיעים בה באות ח.
- יא. יורה דעה, הלכות כלאי אילן, הלכה א, על פי תורה יא. חוברה בתקופת חנוכה תקע"ח. נושאי חנוכה מופיעים בארבעת סעיפיה הראשונים.
- יב. חושן משפט, הלכות שלוחין, הלכה ג, על פי תורה נא. חוברה בתקופת חנוכה תקע"ט. נושאי חנוכה פזורים לכל אורך ההלכה.
- יג. חושן משפט, הלכות שומר שכר, הלכה ב, על פי תורה ד (בליקוטי מוה"ר"ן חלק ב'). חוברה לקראת חנוכה תק"פ. בכותרתה מופיע: 'ובו יתבאר ענין חנוכה' (בסוף אות ז' כותב מוה"ר"ן: 'זע"י בהלכות חנוכה הנכלל בהלכות כלי היין הלכה א' אות ח', שם מבואר גם כן ענין חנוכה על פי התורה הנ"ל, אך אי אפשר לבית המדרש בלי חידוש').
- יד. אורח חיים, הלכות ברכת השחר, הלכה ג, על פי מעשה יא בסיפורי מעשיות. חוברה בתקופת חנוכה תקפ"א. נושאי חנוכה מופיעים בה החל מאות טז, וחוזרים אליה שוב באות לב, לז, ולהלך⁸.
- טו. אורח חיים, הלכות ברכת המזון, הלכה ד, על פי תורה מ (בליקוטי מוה"ר"ן חלק ב'). חוברה בתקופת חנוכה תקפ"ב. נושאי חנוכה מופיעים בה החל מאות ט. ההלכה רצופה געגועים עזים לארץ ישראל, שאליה נשא רבי נתן את נפשו מאז, ואת עפרה זכה לחון עוד באותה שנה.

בין ההלכות הרבות שחוברו בשנות תקפ"ג – תקפ"ד⁹ לא עלה בידינו למצוא הלכה הקשורה לחנוכה. ו"לא נודע לנו אם ביארה... אך נאבדה בעוונותינו הרבים כמו שכמה וכמה הלכות נאבדו, או לא ביארה אז" (כסגנונו של התלמיד המצוטט לעיל).

- טז. יורה דעה, הלכות בשר בחלב, הלכה ד, על פי תורה כב. חוברה בתקופת חנוכה תקפ"ה. נושאי חנוכה מופיעים בה החל מאות טו.
- יז. יורה דעה, הלכות כבוד רבו ותלמיד חכם, הלכה ג, על פי תורה ח (בליקוטי מוה"ר"ן חלק ב'). חוברה בתקופת חנוכה תקפ"ו. נושאי חנוכה מופיעים בה החל מאות ו.
- יח. יורה דעה, הלכות כלאי בהמה, הלכה ד, על פי תורה ב (בליקוטי מוה"ר"ן חלק ב'). חוברה בתקופת חנוכה תקפ"ז. נושאי חנוכה מופיעים בה החל מאות ד. את ההלכה מזכיר רבי נתן במכתבו לרבי נפתלי (עלים לתרופה, יום ב' פרשת וישב, תקפ"ז): 'זהנה יש לי בענין זה שיחות ארוכות לחזק ולזרז לילך עם התורה הזאת'. המכתב מרתק ומלהיב וקצרה היריעה מלצטטו.

8 מספר חדשים לאחר מכן, בחודשי שבט-אדר תקפ"א, תוך כדי ביאור תפילת 'מודים' (בהלכות 'נשיאת כפים' ה"ד אות ז), מתייחס רבי נתן בקצרה לענין חנוכה.
9 בחורף תקפ"ג: ערבית ד; קריאת שמע שעל המטה ב; שבת ה. בחורף תקפ"ד: ראש חודש ה; חול המועד ה; שחיטה ד.

- יט. חושן משפט, הלכות גביית חוב מהיתומים, הלכה ד, על פי תורה ד. חוברה לקראת חנוכה תקפ"ח. בכותרתה מופיע: 'ובו ענין חנוכה'.
- כ. חושן משפט, הלכות אבידה ומציאה, הלכה ג, על פי תורה יג. חוברה בתקופת חנוכה תקפ"ט. נושאי חנוכה מופיעים בה החל מאות ה.
- כא. חושן משפט, הלכות הפקר ונכסי הגר, הלכה ד, על פי תורה ה (בליקוטי מוהר"ן חלק ב). חוברה בסמיכות לחנוכה תקפ"ט. נושאי חנוכה מופיעים בה באות יח.
- בין ההלכות הרבות שחוברו בשנת תקצ"ו¹⁰ לא עלה בידינו למצוא הלכה הקשורה לחנוכה. ו"לא נודע לנו אם ביארה... אך נאבדה בעוונותינו הרבים, או לא ביארה אז" (כסגנון המצוטט לעיל).
- כב. אורח חיים, הלכות השכמת הבוקר, הלכה ד, על פי תורה ל. חוברה בתקופת חנוכה תקצ"א. נושאי חנוכה מופיעים בה החל מאות י. בהקשר להלכה זו כותב רבי נתן במכתב ('עלים לתרופה, יום ד' פרשת וישב, תקצ"א): 'ה' יתברך יזכנו לקיים מצות הדלקת נר חנוכה בשלימות - לאמשכא משח רבות קודשא ולאדלקא בוצינא, אם יהיו כל הימים דיו וכו' אי אפשר לבאר פירוש דברים אלה שהזכרתי עתה' (וראה בארוכה בפנים ההלכה סעיפים: י, יא, יח).
- כג. אורח חיים, הלכות נטילת ידים שחרית, הלכה ד, על פי תורה סה. חוברה בתקופת חנוכה תקצ"א. נושאי חנוכה מופיעים בה החל מאות ג. באותה תקופה השתוללה באוקראינה מגפת הכולרה ועשתה שמות בתושבים, ובעקבות כך חדלו ארחות והולכי נתיבות, ומכל הפזורה הגיע רק אורח אחד לשבת חנוכה. על כך כותב רבי נתן לבנו (יום א' פרשת וישב, תקצ"א): 'על שבת חנוכה לא היה לנו שום אורחים כי אם רבי חיים נחום שיחיה' (- מִזְבְּנֵיגוֹרֶדְקָה)... ודברנו דברי תורה אתמול בה'ש-ש-עודות' דברים חדשים ונפלאים מאד, בוודאי היה כדאי לבא בשביל זה אלפים נפשות לפה. אך מי יודע גדולתו של יוצר בראשית איך הוא מתנהג בחסדו כל דור, ובפרט בדור הזה - מה שעושה עמנו, שזכינו לאוצרות כאלה, והמניעות משתטחים כל כך כל כך'.
- כד. אורח חיים, הלכות בציעת הפת, הלכה ה, על פי תורה יד. חוברה בתקופת חנוכה תקצ"ב. נושאי חנוכה מופיעים בה החל מאות יג, לאורך כל ההלכה.
- כה. אורח חיים, הלכות שבת, הלכה ו, על פי תורה נז. חוברה בתקופת חנוכה תקצ"ג. חנוכה מוזכר בה באות ג, ונושאו מופיעים בה החל מאות יג¹¹.
- כו. אורח חיים, הלכות חול המועד, הלכה ד, על פי תורה ח (בליקוטי מוהר"ן חלק ב). המשך ההלכה חובר סמוך לחנוכה תקצ"ד, ועליה כותב רבי נתן לבנו (יום א' פרשת וישב, תקצ"ד): 'ימי החנוכה הקדושים ממשמשין ובאין לשלום, ואני צריך להכין שמן משחת קודש - שהוא הדעת הקדוש על חנוכה הקדוש - בשביל רבים'. נושאי חנוכה מופיעים בהלכה החל מאות ז.

10 בחורף תקצ"ז: אומנין ד; שכירות פועלים ד; גניבה ד; גזילה ד.

11 בסיומה של הלכה זו נכתב: 'כל זה נאמר על החתונה של ש"ב. פענוחים שונים ניתנו לראשי-תיבות אלו, אולם האמת אהובה מכל, ואת פתרונו נמצא במכתביו של רבי נתן מאותה תקופה, שבהם הוא מספר על החתונה הגדולה בקרמנצ'וק של נכדי רבינו היקרים: החתן ר' שמחה ברוך, בנה של הצדקת מרת שרה (בת רבינו, שנפטרה שנה קודם לכן, בכ"ז בכסלו, שנת תקצ"ב) - עם בת דודתו הכלה מ' רבקה מרים, בת הצדקת מרת אדל (בת רבינו). במכתבו מיום ב' וירא תקצ"ג, מבקש רבי נתן שלא לאחר את זמן החתונה, כדי שיוכל לחזור לביתו לשבת חנוכה, 'וואן איר ווייסט וויפל קוקן ארויס און זאל זיין גבייתי על שבת הגנה איה' [= כי אתם יודעים כמה אנשים משתוקקים שאהיה בשבת חנוכה בביתי].

רצון יראיו נעשה, ואת שבת חנוכה עשה רבי נתן בברסלב כבכל שנה, כמצוין במכתב מיום א' פרשת ויחי תקצ"ג, שם מזכיר רבי נתן לבנו ראשי פרקים מההלכה 'שדברנו בשבת חנוכה הזה'.

גם בשנות תקצ"ה – תקצ"ו לא מצאנו בכתובים הלכה הקשורה לחנוכה. אלא שאנן לפחות ידוע לנו על 'הלכות' שנאמרו בשבתות חנוכה של אותן שנים סוערות.

על שנת תקצ"ה מספר מעתיק 'מכתבי מוהרנ"ת' בארוכה (בהערה למכתב מ'מוצאי שבת שירה' תקצ"ה):

'בשבת חנוכה של השנה הזאת פרשת מקץ, בסעודה שלישית, תיכף שהתחיל מורנו רבי נתן ז"ל לומר תורה¹², גירו עליו השונאים המעלילים את האדון הגאָאָדְנִיטְשֶׁע (- מושל העיר) וסיבב את הבית שלו עם אנשי חיל, והבית היה מלא אז מפה אל פה מבני ישראל הכשרים שבאו לשמוע דברי קדשו, ולקח האדון הנ"ל כמה נפשות לתפיסה, וגם ספרים הרבה: הן מהנדפסים, היינו ש"ס ופוסקים וכו', והן מכתביו. והיה מורנו ז"ל אז בסכנה גדולה ועצומה, וביום ב' שלאחר שבת חנוכה הנ"ל, רצה האדון הנ"ל ליקח לתפיסה את מורנו ז"ל בעצמו, והוכרח לברוח בהחבא לאומאן, ומשם לטשערין, כאשר יבואר להלן קצת... ואחר כך ריחם ה' יתברך שיצאו הנפשות מהתפיסה עוד בזה השבוע שלאחר שבת חנוכה תיכף, אך כל הספרים היו בסכנה עד סמוך לשבת שירה. ובעזרת ה' יתברך הוציאו אותם גם כן מידם, ולא נאבד מהם רק כרך אחד מ'ליקוטי הלכות' יורה דעה, מאמצע הלכות שחיטה הלכה ה' – עד הלכות דגים הלכה ה'¹³.

באותו 'כרך' אבוד, שהכיל רצף של הלכות שחוברו בין חודש אדר תקצ"ד (שחיטה ה) – לבין חודש טבת תקצ"ה (דגים ה), הייתה גם כן ההלכה האבודה דנן, שנגזלה ביד זדים. 'ה' יתברך ברחמי ישיב כל האבידות' (תפילתו של מוהרנ"ת בסוף הלכות שחיטה).

ומן שנת תקצ"ה לשנת תקצ"ו

במשך התקופה הראשונה לְגִלּוֹת מוהרנ"ת בנמירוב, אליה גורש באלול תקצ"ה¹⁴, חוברה על ידו הלכה ה' מהלכות רבית. חלק ממנה דרש רבי נתן לתלמידיו בשבת חנוכה תקצ"ו, כמופיע במכתבו (יום ב' פרשת ויחי, תקצ"ו): 'ותהלה לא-ל עזרנו ה' יתברך בימי חנוכה העבר, בפרט בשבת חנוכה, ודברנו בחסדו יתברך דברי תורה ושיחות קדושות ונוראות אשר החיו מאד אֶזֶן השומעים, וקצת מהם תשמע ממוסר כתב זה: רבי נחמן מטולטשין, ובפרט מה שדברנו על פסוק (תהלים נא, ח): הֵן אָמַת חֲפֻצָּת וכו' וּבִקְסָתָם וכו', והוא נצרך לך עתה מאד'. דיבורים אלו מופיעים בהרחבה בהלכה דנן, בסעיפים כ, כו.

נמצא כי למרות ולא מצאנו אזכור מפורש לחנוכה באותה הלכה, בכל זאת היא מתועדת כמי שנאמרה בשבת חנוכה. ובזאת נתנה ראש ונשובה להמשך הרשימה.

כז. יורה דעה, הלכות שילוח הקן, הלכה ה, על פי תורה סג. חוברה בתקופת חנוכה תקצ"ז. נושאי חנוכה

מופיעים בה החל מאות ז, לאורך כל ההלכה (וראה עוד בעלים לתרופה' יום א' פרשת ויצא, תקצ"ז; יום ב' פרשת ויחי, תקצ"ז;

יום ד' פרשת משפטים, תר"ב)¹⁵.

כח. חושן משפט, הלכות טוען ונטען, הלכה ה, על פי תורה יז. חוברה בתקופת חנוכה תקצ"ח. בכותרתה

מופיע: 'ובו ענין חנוכה'. נושאי חנוכה מופיעים בהלכה החל מאות יא.

12 מוהרנ"ת דרש אז על תורה סז (בליקוטי מוהר"ן חלק ב'), ראה על כך בעלים לתרופה' יום ה' פרשת בשלה, תקצ"ה.

13 בימי התלאות' סעיפים יג-יד, מוזכרים פרטים נוספים על המאורעות הללו.

14 גלות נמירוב ארכה למעלה משלש שנים, מאלול תקצ"ה עד תשרי תקצ"ט.

15 שש שנים אחר כך, בשנת תר"ג, בשבוע שאחרי חנוכה, כותב רבי נתן לבנו: 'מאד החיית את נפשי במה שכתבת שעסקת בחנוכה הזה בהתורה 'שלום לרחוק ולקרוב' [= תורה סג], שחברתי בחסדו עליה – הלכות שילוח הקן וענין חנוכה. ובוא וראה נפלאות ה', כי גם אנכי פה [= טשערין] דברתי בליל שבת חנוכה מהתורה הזאת הרבה, בענין חנוכה, ובענין מה שעובר עלינו בכלל ובפרט'.

- כט. חושן משפט, הלכות שותפים בקרקע, הלכה ה, על פי תורה ז (בליקוטי מוה"ר"ן חלק ב). חוברה בתקופת חנוכה תקצ"ט. נושאי חנוכה מופיעים בה בסעיפיה הראשונים. את ההלכה מזכיר רבי נתן במכתבו (עלים לתרופה; יום ו' פרשת ויחי, תקצ"ט): 'הנה רוב דברינו בזה החנוכה היו בהתורה הקדושה של חנוכה שהוא "כִּי מִרְחֶמֶם יִנְהֶגֶם"... ודברנו בזה דברים נאים ואמתיים ונפלאים הרבה'.
- ל. חושן משפט, הלכות מתנה, הלכה ה, על פי תורה כב. החל מאות נ חובר לקראת חנוכה ת"ר, שם מופיעים נושאי חנוכה בארוכה (וראה עוד בעלים לתרופה' יום א' פרשת וישלח, ת"ר).
- לא. חושן משפט, הלכות גניבה, הלכה ה, על פי תורה ט. חוברה בתקופת חנוכה תר"א. נושאי חנוכה מופיעים בהלכה החל מאות יד, לאורך כל ההלכה (וראה עוד בעלים לתרופה' יום א' פרשת וישב, תר"א; יום א', עשרה בטבת, תר"א).
- לב. חושן משפט, הלכות נזיקין, הלכה ה, על פי תורה ה (בליקוטי מוה"ר"ן חלק ב). החל מאות כט חובר בתקופת חנוכה תר"ב, שם מופיעים נושאי חנוכה בארוכה, לאורך כל ההלכה. את שבת-חנוכה עשה מוהר"ת באומן יחד עם תושביה מאנשי שלומינו, וקצת אורחים' מחוצה לה (ראה על כך בעלים לתרופה' יום ו' פרשת וישב תר"ב; יום ג' פרשת וארא תר"ב¹⁶).
- לג. אורח חיים, הלכות ברכת השחר, הלכה ה, על פי תורה רטו. חוברה בהמשך שנת תר"ב. נושאי חנוכה מופיעים בה החל מאות מד, לאורך ביאורה של פרשת בהעלותך.
- לד. אורח חיים, הלכות חנוכה, הלכה ז, על פי תורה ז (בליקוטי מוה"ר"ן חלק ב). חוברה לקראת חנוכה תר"ג. ההלכה נשמטה ממקומה בהלכות חנוכה, והיא מופיעה ב'השמטות' שבסוף אורח חיים¹⁷. את שבת-חנוכה עשה מוהר"ת בטשערין, ובה נקבצו ובאו אנשי שלומינו ממקומות הסמוכים (ראה על כך בעלים לתרופה, במכתבים הרבים מאותה תקופה¹⁸).
- לה. אורח חיים, הלכות הודאה, הלכה ו, על פי תורה כד. החל מאות יט חובר לקראת חנוכה תר"ד, שם מופיעים נושאי חנוכה בארוכה, לאורך סעיפים רבים (וראה עוד בעלים לתרופה' יום ד' פרשת חיי שרה, תר"ד; יום ד' פרשת וישב, תר"ד; ועוד רבים מאותה תקופה).
- לו. אורח חיים, הלכות ראש חודש, הלכה ז, על פי תורה סא. החל מאות יא חובר לקראת חנוכה תר"ה, שם מופיעים נושאי חנוכה בארוכה, לאורך כל ההלכה (וראה עוד בסוף עלים לתרופה, במכתב המתאר את פטירתו של מוהר"ת).

ותכל כל המלאכה, אשרי העם שלו ככה, מי ימלא גבורות כל הלכה, עטרת תפארת וצניף מלוכה, הרחב פיך ומלאהו ברכה, הנה זה בא ויעל ארוכה, הבה תמים ונחדש המלוכה.

16 במכתב מיום ג' פרשת יתרו תר"ב, מציין רבי נתן: 'אשר מעודי לא נתעכבתי בשבת חנוכה בדרך, עיין שם.
 17 את מיקומה של הלכה זו קבענו על פי מכתבו של רבי נתן מיום ג' פרשת וישב תר"ג, שבו הוא כותב על עסקו באותה תקופה בתורה דגן - 'ודברנו בזה חידושים נפלאים'. מאידך גיסא, את דיבוריו של רבי נתן בליל שבת חנוכה, על תורה סג (ראה הערה 15), לא מצאנו בכתובים, חבל על דאבדין.
 18 וראה עוד במכתב (הראשון) מיום ב' פרשת וישלח תר"ג, שבו פונה רבי נתן לאנ"ש דברסלב ומבקש מהם: 'אל תתרעמו עלי אחי ורעי, שנסעתי מכם משבת חנוכה, כי מאת ה' היתה זאת היא נפלאות בעינינו, כאשר תשמעו ותבינו בעצמכם'. וראה עוד במכתב השני מאותו תאריך.

תורה אור

